

אנכי עשו בכורך

מים ראשונים: אין כוונתנו לדון בעצם המעשה שעשה יעקב אבינו, בעומדו לפני יצחק שכבר אינו רואה, והוא מכריז: "אנכי עשו בכורך". בנושא זה עסקו רבים וטובים ואף אנו שלחנו בו ידיים בדברינו [על חרדה וצעקה](#) וכן [בא אחיך במרמה](#) בפרשה זו. כוונתנו הפעם לדון בצמד המילים "עשו בכורך" שאולי מרמז שגם אחרי מכירת הבכורה וגם אחרי ההתחפשות, יעקב יודע שעשו הוא בעצם הבכור. ואולי אף לדורות נשאר משהו מבכורה זו.

מדרש תנחומא פרשת תרומה סימן ט – תזכורת בימי שיבת ציון

חזר ואמר להם: "אהבתי אתכם", אמרו לו: במה אהבתנו? אמר להם: "הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואוהב את יעקב" - שהוא אוכל בעולם הזה ונוחל לעולם הבא. בנוהג שבעולם אדם שיש לו שני בנים אחד בכור ואחד פשוט, מי נוטל שני חלקים? הבכור! ועשו יצא תחילה שנאמר: "ויצא הראשון אדמוני", הוא היה ראוי ליטול שני חלקים ולא עשיתי כן אלא יעקב נטל שני חלקים.¹

רש"י בראשית פרק כז פסוק יט – אנכי רק המביא

"אנכי עשו בכורך" - אנכי המביא לך, ועשו הוא בכורך.²

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן יב – בגדי הכהונה הגדולה

"ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם" (בראשית ג כא). מהו כתנות עור? בגדי כהונה גדולה שהלבישן הקב"ה שהיה בכבודו של עולם.³ ועוד שנו רבותינו: עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות והעבודה בבכורות. לכך הלביש הקב"ה לאדם בגדי כהונה גדולה שהיה בכורו של עולם. בא נח ומסרן לשם, ושם מסרן לאברהם,⁴ ואברהם מסרן ליצחק, ויצחק מסרן לעשו, שהיה בכורו. ועשו היה רואה את נשיו עובדות עבודה זרה והפקידן אצל אמו.⁵

בראשית רבה סה טז – כיבוד אב ואם של עשו

¹ מדרש זה הדורש את הפטרת השבת (מלאכי פרק א) הוא בית אב למספר רב של מדרשים ההולכים בדרך "הפשוטה" שעשו נדחה מפני יעקב, הבכורה עוברת ליעקב, את עשו שונאים ואילו יעקב הוא אוהב. עשו נוחל, לכל היותר, בעולם הזה ואילו יעקב "הגבול נחלתו" נוחל הן בעולם הזה והן בעולם הבא, כדין בכור שנוטל פי שניים. ראה פירוש אלשיך שמתעכב על שאלת עם ישראל: "במה אהבתנו" ואומר: "מה יש בנו שמחומר קורצנו שבו תאהבנו? ותשובת הקב"ה: "ובזה אהבתי אתכם כי שוים אתם לי כי חלק ה' תאמר נפשיכם". יעקב קורץ מחומר מיוחד, אבל להלן נראה שאי אפשר להתעלם מכך שעשו היה הבכור.

² דברי רש"י אלה מבוססים, כך נראה, על מדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן י: "ואע"פ שאתם אומרים שיקר יעקב, לא שיקר. בלעם אמר: לא הביט און ביעקב. אלא אמר: אנכי יעקב, עשו הוא בכורך". הרי שיעקב בעצמו מודה שעשו הוא הבכור! ראה פירוש אור החיים על הפסוק: "להיות שקנה הבכורה מעשו, הנה הוא נעשה עשו", היינו: אנכי הוא עשו הבכור על פי דין. לעומתו ראה אבן עזרא (הפירוש הארוך) פרק לא פסוק יח: "המפרש: אנכי עשו בכורך - אנכי מה שאנכי, אבל עשו הוא בכורך, אינו פשוט ולא יצא מחכמת הדבור". אז מה אירע באמת לבכורה של עשו?

³ ראה בראשית רבה כ יב: "בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב: כתנות אור, אלו בגדי אדם הראשון ... ר' שמעון בן לקיש אמר: גלקסיון (עורות בצבע הרקיע, מלשון גלקסיה?) ובהם היו בכורות משתמשים". עוד על בגדי אדם הראשון: "שבשעה שהיה לובשו ויוצא לשדה, היו באים כל חיה ועוף שבעולם ומתקבצים אצלו" (בראשית רבה בפרשתנו, סג יג).

⁴ לפי מסורת המדרש, מלכיצדק מלך שלם (ירושלים), הוא שם בן נח, וכך פגש אברהם את שם. המפגש בין אברהם למלכיצדק (בראשית יד יט) - ראה דברינו [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ](#) וכן [מי אתה מלכי צדק?](#) - מקבל כאן ניחוח נוסף: מסירת כותנות העור, סמל הבכורה. אברהם מסרב לקבל "מחוט ועד שרוך נעל", אבל מתכבד בברכתו של מלכיצדק ומקבל ממנו את סמל הבכורה, את בגדי אדם הראשון. וכבר הקדשנו גיליון מיוחד [לבגדי עשו החמודות](#) והשתלשלותם במרוצת הדורות.

⁵ עשו הוא שירש את בגדי אדם הראשון, בגדי הכהונה הגדולה! ובמדרש במדבר רבה ד ת, בעניין הלוויים שהחליפו את הבכורות בעבודת המשכן, הובאו הדברים באריכות ובפירוט רב יותר. "בגדי שבח היו, והיו הבכורות משתמשים בהם". שם מודגש שחלק מהעברת בגדי הבכורה, במהלך הדורות, היה גם למי שאינם בכורות מלידה: "וכי שם בכור היה? ... וכי אברהם בכור היה? אלא מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה". היינו שיעקב איננו הראשון וכבר היו תקדימים לפניו להעברת הבכורה לפי בחירה ולא לפי בכורה (ראה דברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) בפרשה זו). ושם, במדרש במדבר רבה, אכן כתוב שיצחק העביר את הבגדים ישירות ליעקב, בדומה לתקדימים שהיו לפניו. אבל כאן, במדרש תנחומא, בפירוש לא. כאן יצחק מעביר את בגדי הכהונה הגדולה לעשו ועשו אף נשמר להפקידם בבית הוריו כשרואה שנשיו עובדות עבודה זרה! ומתי עוברים הבגדים ליעקב? כאשר אמו מלבישה אותו את "בגדי עשו החמודות" ואביו שמריח אותם, מריח בהם ריח גן עדן ובכך מביע בדיעבד את הסכמתו. ראה הרחבת העניין בתנחומא שם וזה עניין אחר. עכ"פ, עניין העברת הבגדים נמשך גם אצל אהרון ובניו. ראה במדבר רבה יט בפרשת מות אהרן: "קח את אהרן והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו - אמר לו הקב"ה: הרי את מנחמו שהוא מוריש כתוב לבניו מה שאין אתה מוריש לבניך". על חשיבות הבגדים בפרשתנו, ראה פרק כז פסוקים טו וכו'. דברינו [מות אהרון](#) בפרשת חוקת.

"ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות" – אמר רבן שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ממה ששמש עשו את אביו. אני, בשעה שהייתי משמש את אבא, הייתי משמשו בבגדים מלוכלכים. ובשעה שהייתי יוצא לדרך, הייתי יוצא בבגדים נקיים. אבל עשו, בשעה שהיה משמש את אביו, לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות.⁶

בראשית פרק לה פסוק כט – יעקב חולק כבוד לעשו

"ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו".
 רשב"ם שם: עשו ויעקב - לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב.⁷

שמות פרק ד פסוק כב – בני בכורי ישראל, צורך בחתימה

"ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל".
 רש"י שם: "ומדרשו, כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו".⁸

בראשית רבה סה יח – אבל עשו בכורך

"ויבא אל אביו וגו' ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכורך וגו'" - אמר ר' לוי: "אנכ"י לקבל עשרת הדיברות אבל "עשו בכורך".⁹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן כג – קשה עקירת שלשלת ייחוסים

שכך היה בדעתו (של יצחק) לברך את שניהם. וקרא לעשו לברכו תחילה שהיה גדול, ואח"כ ליעקב. כך היה מחשב. למה? שקשה לפני הקב"ה לעקור שלשלת היחסים, לעקור את הבכורה ממקומה... לא חרד יצחק, אלא שאמר מה עוון בידי שנתקלקלה שלשלת היחסים על ידי לברך את הקטן ואחר כך הגדול. וכן אתה מוצא בכל מקום משה קודם לאהרן, וכשיבא ליחוס, אהרן קודם למשה, שנאמר: "ואלה תולדות אהרן ומשה" (במדבר ג א). אמר ר' אבא בשם ר' יוחנן דבית גוברין: אף ראובן כשהגיע אותו המעשה על ידו ונתן אביו בכורתו ליוסף... אבל ביחוס לא יכול לעקור בכורתו ממנו, שנאמר: "בני ראובן בכור ישראל" (שמות ו יד) ... וכן בניו של נח יפת

⁶ לאור המדרש הקודם על בגדי הבכורות ובגדי הכהונה הגדולה, אפשר לראות במדרש זה יותר מאשר מדרש נאה על כיבוד אב ואם. ממקורות רבים ניתן ללמוד שכיבוד אב ואב מושווה לכיבוד המקום ולעבודת ה'. במסכת קידושין ל ע"ב: "השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום... השווה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום". בפסיקתא רבתי פיסקא כג: "השוה הקב"ה כבודו לכבודו ומוראו למוראו וקללתו לקללתו". בילקוט שמעוני פרשת יתרו רמז רצז: "תנו רבנן: שלושה שותפין יש באדם: הקב"ה ואביו ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהן כאילו דרתי ביניהם וכבודני. ובזמן שאדם מצער אביו ואמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהן שאילו דרתי ביניהן צערוני". כיבוד אב ואם הוא השראת השכינה. עשו לא רק מכבד את אביו, אלא מקיים את "עבודת הכהונה", טרם בניית בית המקדש, עבודה המוטלת על הבכורות. הוא משמש את אביו באותן כותנות עור של אדם הראשון. ועל יעקב ניתן לומר: "ואת – לרבות אחיך הגדול" (כתובות קג ע"א). וכאמור, כבר הקדשנו גיליון מיוחד לנושא **בגדי עשו החמודות** והשתלשלותם במרוצת הדורות. כאן נמשיך בנושא בכורתו של עשו.

⁷ האם רק לרגע, סביב מיטת האב, חולק יעקב כבוד לעשו ומכיר בכורתו, או שמדובר בהכרה אמתית של מי שעקב את אחיו וחושב כעת שאפשר היה אחרת? האם רשב"ם מכוון כאן אל ספר בראשית, אל יעקב של סוף פרשת וישלח, או שמא הוא מכוון לדורם של חכמים ולדורו עצמו ורומז לכבוד שנהגו החכמים במלכות (לחלוק כבוד למלכות). ואולי הכוונה לשניהם. אותו רשב"ם, אגב, אומר מספר פסוקים לאחר מכן, בתחילת פרשת וישב: "וישב יעקב - עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו, אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה". לענייננו, כאן הסדר הוא: "עשו ויעקב". אבל כשיעקב יוצא לגלות ונפרד מאביו ומאמו, הסדר הוא הפוך: "וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו" (בראשית כח ה). ולא בכדי. אצל יצחק: "עשו ויעקב, ואצל רבקה: "יעקב ועשו". ורש"י כתב על פסוק זה: ואיני יודע מה בא ללמדנו.

⁸ רש"י מתכוון, כך נראה, למדרש רבה בפרשתנו, סוף פרשה סג: "שנה בר קפרא: ולפי שהיו משחקים (עשו ומרעיו על יעקב), הסכים הקב"ה עמהם (שמכירת הבכורה לא מקוימת רק בנזיד עדישים) וקיים הבכורה ליעקב, מנין? שכתוב: כה אמר ה' בני בכורי ישראל". רק אחרי שעבוד מצרים, רק אחרי כל התלאות שעבר יעקב, כולל שינוי שמו מיעקב לישראל, רק אז התקיימה הבכורה בידו. לא בנזיד עדישים נקנית הבכורה ולא במעשה מרמה אלא בשעבוד ועמל רב ובקיום ברית בין הבתרים של סבא אברהם. ראה דברי בני יעקב לבני עשו בעת שבני ישראל מנסים לעבור בגבולם בסוף ארבעים שנות הנדודים במדבר, במדבר רבה יט טו: "אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין וירדו אבותינו על אותו עינוי, משל לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם פרע אותו אחד מהם". ראה דברינו **בני בכורי ישראל** בפרשת שמות, **המפגש עם עמי האזור בכניסה לארץ** בפרשת חוקת, ושוב דברינו **בחירה בבכורה ומחירה** בפרשה זו.

⁹ מדרש זה נראה כחולק על המדרש הקודם וחוזר לרש"י בו פתחנו אשר מחלק את המשפט: אנכ"י, עשו בכורך לשני חלקים, אבל במשמעות חדשה. אפילו במעמד הר סיני, לאחר יציאת מצרים, לאחר שהקב"ה מכריז: "בני בכורי ישראל", עדיין מודים בני יעקב שהבכורה היא של עשו. בני ישראל יעקב רוצים את התורה, את "הקול, קול יעקב". מצדם, שעשו יקח את הבכורה הארצית ואת השלטון ויניח לנו את הבכורה הרוחנית, את עשרת הדברות. ראה בדומה במדרש משלי (בובר) פרשה ו (וכן הוא בילקוט שמעוני משלי רמז תתקלח): "באותה שעה קבלו ישראל את התורה ונתנו בניהם ערבים. ומנין שנקראו ישראל בנים? שנאמר: בני בכורי ישראל, שפפרו מעשים טובים לפני הר סיני". הדגש הוא על "בני", בנים אתם למקום. "בכורי" הוא במובן של תכונות וערכים: "שבכרו מעשים טובים לפני בהר סיני" – העדיפו את הבכורה הרוחנית. וגם חתימת הקב"ה שיעקב הוא הבכור (רש"י בשם המדרש לעיל), מקבלת כאן משמעות חדשה.

הוא היה הגדול, ומפני שהיה שם צדיק הוא מונה אותו ראשון בכל מקום ... אבל בייחוס מזכיר ליפת שהוא גדול, שנאמר: "אחי יפת הגדול" (בראשית י כא) ... אף כאן לא חרד יצחק, אלא שאמר מה חטא יש בידי שבירכתי את הקטן לפני הגדול ושניתי הסדר.¹⁰

מדרש תהלים (בובר) מזמור כה יד – לשנאת עשו יש צידוק מסוים

"ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני". אם עשו שונא ליעקב, לפי שנטל ממנו את הבכורה, והדין עמו. אבל ברברים וענתיים ושארית העמים, מה עשיתי להם?¹¹

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁰ במספר מקומות בתלמוד ובמדרשים מופיע הביטוי "קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה שתיעקר ממקומה". ראה בראשית רבה פב יא שוב לגבי ראובן, ירושלמי סוכה פרק ה הלכה ח לגבי משמרות כהונה ועוד. כאן גם עשו נכלל ב"רשימת היוחסין" שקשה לעקרון, ומוזכר בנשימה אחת עם שם, אהרן וראובן. מי שטוען לייחוס אבות - טענה שכיחה ביהדות - לא יכול להתעלם מהמקרה של עשו. ראה גם שיר השירים רבה תחילת פרשה ה: "באותה שעה היה לשטן לקטרג ולומר מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוידק כהן גדול. ויהושע בן יהוידק היה כהן גדול בן כהן גדול, אבל עזרא ע"י שהיה אדם צדיק לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו. אמר ר' סימון: קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להיעקר ממקומה". מדרש זה, אגב, הוא בקורת קשה על רבקה (ויעקב) ומראה שיצחק ידע היטב את מה שהוא מתכנן לעשות. ועל כך הרחבנו, כאמור, בדברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) וכן בדברינו [ברכת אברהם](#) בפרשה זו.

¹¹ במרוצת הדורות, עשו הופך להיות ממלכת אדום ואח"כ ממלכת רומי, כפי שהרחבנו בדברינו [עשו ויעקב – שונאים אחים](#) בפרשה זו. יחס חז"ל לממלכת רומי היה דו-ערכי, לצד לעג, בוז ושנאה, יש גם כבוד ואפילו מידה של הערכה. ראה שבת לג ע"ב, בראשית רבה ט יג ועוד. אם רומי היא גלגולו של אחינו עשו, אפשר להבין יותר טוב את מעשיה, הצלחתה וכוחה הרב. ולנו יש אפילו חוב מסוים כלפיה. אפשר שזו אחת הסיבות לכל שרשרת המדרשים שהבאנו המכירים בבכורת עשו, שגם אם הם המיעוט, הם מייצגים דעה שונה ומעניינת.